

Recenzja

Waldemar Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, ss. 380

Problematyka funkcji pełnionych przez wybory jest dobrze znana politologii oraz nauce prawa konstytucyjnego. Szczególne znaczenie tych funkcji wypływa z faktu, że są one pierwotne w stosunku do samych wyborów i to one powinny przesądzać o kształcie rozwiązań przyjmowanych w ustawach wyborczych. Jak dotychczas, w doktrynie nie doszło jednak do wypracowania ich jednolitego katalogu (wymienia się od 2 do 13 funkcji), co nie dziwi, gdyż o rodzajach występujących funkcji i dokonywaniu ich analizy na ogół przesądza podejście naukowe reprezentowane przez konkretnego badacza. W podręcznikach z prawa konstytucyjnego oraz w monografiach z zakresu prawa wyborczego autorzy na ogół wyszczególniają fragmenty ukazujące preferowane przez nich funkcje wyborów, lecz omówienia ich dotyczące sprowadzają się do ich zasygnalizowania, a często wręcz do kilkudzaniowych interpretacji, nawet bez ich przypisania do konkretnie wybieranych organów, bądź wyjaśnień, które funkcje wyborów preferuje przyjęty system rozdziału mandatów. Owa dość duża lakoniczność dotychczasowych omówień wręcz sugerowała potrzebę podjęcia szczegółowych badań w tej kwestii. Obszerniejsze opracowania naukowe podejmujące problematykę funkcji wyborów spotykaliśmy już m.in. w publikacjach A. Antoszewskiego (*Funkcje eurowyborów*, [w:] *Wybory do Parlamentu Europejskiego w 2004 r. na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, red. A. Antoszewski, Wrocław 2006), K. Skot-

nickiego (*Funkcje wyborów*, [w:] *Prawo wyborcze Rzeczypospolitej Polskiej i problemy akcesji do Unii Europejskiej*, Materiały XLIV Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego – Olsztyn 25–27 kwietnia 2002, red. A. Sylwestrzak, Olsztyn 2003; idem: *Wpływ funkcji wyborów na prawo wyborcze i system wyborczy. Zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 2; idem: *Funkcje wyborów a wielkość okręgów wyborczych*, Wykłady im. prof. dr. Waclawa Komarnickiego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Centrum Studiów Wyborczych, Toruń 2010), A. Stelmacha (*Funkcje wyborów i ich weryfikacja we współczesnym świecie*, [w:] *W poszukiwaniu modelu demokratycznego*, red. S. Zyborowicz, Toruń 2009).

Uzupełnienia dotychczasowej literatury o pozycję, która w sposób kompleksowy omawiałyby funkcje wyborów w odniesieniu do wszystkich organów pochodzących z powszechnej elekcji, podjął się Waldemar Wojtasik, politolog, pracownik naukowy Uniwersytetu Śląskiego, uczestnik prac naukowo-badawczych m.in. z zakresu transformacji systemowej w Polsce oraz wpływu deformacji wyborczych na systemy polityczne, autor monografii na temat polskiego systemu partyjnego oraz ustroju politycznego RP, redaktor naukowy monografii nt. wyborów do Parlamentu Europejskiego, wyborów prezydenckich i samorządowych.

Jak Autor stwierdza we „Wstępie”, celem opracowania jest dokonanie politologicznej analizy funkcji wyborów w wymiarze ich przeprowadzania do różnych instytucji systemu politycznego. Kontekstem przestrzennym są polskie doświadczenia projektowania i przeprowadzania oraz skutków, które niosą ze sobą, wybory do parlamentu, na urząd prezydenta RP, do organów samorządu terytorialnego oraz do Parlamentu Europejskiego, a wymiar temporalny zawiera się w okresie od 1989 r. (wybory kontraktowe z dnia 4 czerwca) do wyborów parlamentarnych z 2011 r. (s. 8). W pracy Waldemar Wojtasik poszukuje odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz poddaje weryfikacji kilka hipotez badawczych. Pierwsze pytanie, jakie stawia przed sobą koncentruje się wokół kwestii, czy istnieją uniwersalne funkcje realizowane przez wszystkie rodzaje wyborów, czy też specyfika poszczególnych wyborów implikuje spełnianie przez nie różnych funkcji. Odpowiadająca temu pytaniu hipoteza stanowi, że pomimo przedstawiania przez badaczy wielu określeń i pojęć składających się na opis funkcji w sto-

sunku do poszczególnych elekcji ich uogólniona formuła pozostaje podobna. Drugie pytanie skupia się na kwestii, z czego wynika specyfika treści poszczególnych funkcji wyborów. Hipoteza płynąca z tego pytania zakłada, że swoistość treści wynika m.in. z zastosowanego systemu wyborczego, systemowego i społecznego znaczenia organu, którego dotyczą, oraz specyfiki rywalizacji wyborczej determinowanej w ich ramach. W trzecim pytaniu Autor chce rozstrzygnąć, co mogło mieć wpływ na funkcje wyborów w okresie dwudziestolecia przemian demokratycznych w Polsce. W tym zakresie w hipotezie badawczej zakłada m.in. przebieg procesów demokratyzacyjnych, stabilizację systemu politycznego oraz oddziaływanie globalnych megatrendów (np. procesów politycznej globalizacji w kontekście integracji europejskiej). Ostatnie, czwarte pytanie badawcze odnosi się do stopnia zgodności uzyskanej w wyniku wyborów reprezentacji politycznej z ogółem wyborców. W tym przypadku hipoteza badawcza zakłada ocenę takiej zgodności przy pomocy takich narzędzi, jak: skala lewica–prawica, średni obywatel i średni wyborca (s. 8).

Założenia badawcze Waldemara Wojtasika znajdują odzwierciedlenie w strukturze pracy oraz w sposobie kolejno analizowanych w pracy treści. Dowodzi to wysokiej wiedzy Autora w zakresie znajomości istoty i specyfiki realizowanych przez wybory funkcji.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Treść rozdziału pierwszego stanowi wprowadzenie do problematyki wyborów i pełnionych przez nie funkcji. W rozdziale tym, sięgając do literatury stworzonej przez światową i rodzimą politologię oraz naukę prawa konstytucyjnego, Autor poddaje m.in. analizie definicję wyborów oraz ukazuje je w płaszczyźnie instytucjonalnej oraz proceduralnej, podkreśla szczególne znaczenie wolnych i demokratycznych wyborów, zaznaczając, że, „[...] jeżeli wybory nie spełniają warunków decyzji demokratycznej, to sprowadzone zostają do roli techniki formowania gremiów lub powierzenia osobom stanowisk kierowniczych” (s. 15). Przedstawia także i charakteryzuje ogólne zasady demokratycznych wyborów, do których zalicza: powszechność, równość, tajność, bezpośredniość, globalność, konkurencyjność, okresowość, ostateczność, proporcjonalność i większościowość; odnosi się również do kategorii wolności i uczciwości wyborów, polemizując z poglądem G. Kryszenia co do wymiarów zasady wolności wyborów (s. 21). Nieco budzi moje zdziwienie sformułowanie Autora (s. 25), kiedy charakte-

ryzując zasadę bezpośredniości wyborów i powołując się na naukowców krajowych, stwierdza, że „wymóg głosowania osobistego jest podyktowany ściśle materialnie spersonalizowanym charakterem praw politycznych (w tym prawa wyborczego), które nie mogą być przekazane pełnomocnikowi”. Możliwość głosowania przez pełnomocnika została już jednoznacznie rozstrzygnięta na gruncie polskiego prawa wyborczego, a jej prawomocność potwierdzona orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego. Zapewne owo przeoczenie wynika z faktu zacytowania pozycji wydanej w 2008 r. Dalej, omawiając w tym rozdziale kontekstowy wymiar wyborów, Waldemar Wojtasik ukazuje zależności pomiędzy różnymi typami wyborów a reżimami politycznymi oraz wskazuje na różnorodne konsekwencje, które za sobą niosą. Odnosząc się do funkcji wyborów, nie sili się – moim zadaniem słusznie – na sformułowanie jakiejś własnej, oryginalnej ich definicji, lecz akceptuje stworzone przez doktrynę (K. Skotnickiego, A. Stelmacha). Zaznacza, że nie ma jednoznacznego stanowiska co do pełnionych przez wybory funkcji, co wynika nie tylko z różnego podejścia do tego problemu poszczególnych dyscyplin nauki, ale także ze zmieniającego się charakteru ich oddziaływania w czasie. Aprobuje również – za Dieterem Nohlenem – trzy składniki strukturalne, które określają konkretne funkcje wyborów, a następnie uszczegóławia je i uzasadnia; chodzi o strukturę społeczną, strukturę systemu politycznego oraz strukturę systemu partyjnego (s. 46). W rozdziale tym wykazuje również wpływ określonych reżimów politycznych na funkcje wyborów oraz – na podstawie bardzo szerokiej literatury krajowej i zagranicznej – przytacza rodzaje funkcji wyborów wymienianych przez autorów cytowanych pozycji. Mając na uwadze własne zamierzenia badawcze, przyjmuje za podstawę dalszego opisu i analizy – po nieznacznej modyfikacji – typologię autorstwa Arkadiusza Żukowskiego; są to następujące funkcje: 1) przeniesienia na przedstawicieli prawa do decydowania w imieniu obywateli, 2) selekcji elit politycznych, 3) legitymizacji rządzących i ich decyzji, 4) zapewnienia kontroli rządzących, 5) egzekwowania odpowiedzialności politycznej, 6) programowa, 7) wyrażania woli wyborców, 8) odtwarzania obrazu opinii publicznej, 9) wyłaniania stabilnej większości rządzącej. W dalszej części dokonuje ich omówienia.

W odniesieniu do zaprezentowanych wyżej treści nasuwa mi się jedna, mało istotna uwaga. Skoro Autor zadał sobie wiele trudu, dokumentu-

jąc swoją wiedzę na temat poglądów co do rodzajów funkcji wymienianych przez tak licznych naukowców, to można było jeszcze napomknąć, że Ph. Braud w pracy *Le suffrage universel contre la démocratie*, Paris 1980 (jako jedyny?) wyróżnił funkcję ludyczną wyborów. Moim zdaniem bardzo trafnie (bo potwierdza to praktyka) zauważył, że akt głosowania w dużej mierze i często nie jest aktem racjonalnym, że scena polityczna nie rządzi się w pełni racjonalnymi prawidłowościami i że same wybory pełnią nie tylko funkcje racjonalne, które wynikałyby z konstrukcji demokracji współczesnej. Wybory bowiem, łącznie z kampanią wyborczą, są rodzajem „igrzysk ludowych”, swoistym rodzajem rytuału społecznego, mobilizując w większym stopniu sferę emocji niż rozumu.

Z punktu widzenia założonego pola badawczego szczególnie istotną rolę pełni treść rozdziału II – „Normatywne i społeczne determinanty funkcji wyborów”. Autor dokonuje w nim m.in. omówień zaprezentowanych we Wstępie hipotez, które mają odpowiedzieć na postawione przez niego pytania badawcze. We wprowadzeniu do rozważań zaznacza, że wybory przeprowadzane są nie tylko w oparciu o ogólne zasady (*vide* rozdz. I), ale również o szczegółowe regulacje, których zadaniem jest doprowadzenie do sprawnego i legalnego ustanowienia jednostek i organów sprawujących władzę. Następnie przytacza definicje systemów wyborczych w znaczeniu prawniczym i politologicznym, wskazuje na uwarunkowania przesądzające o wyborze konkretnego systemu, precyzuje cele stawiane przed tymi systemami i wymienia polityczne ich konsekwencje. Słusznie zakłada, że różne systemy wyborcze wpływają odmiennie na funkcje realizowane przez wybory (s. 85). W dalszej części rozdziału definiuje pojęcie prawa wyborczego, wskazuje modele mandatu przedstawicielskiego, analizuje wielkość i kształt okręgów wyborczych oraz metody oddawania głosów przez wyborców. Znajdujemy również bardzo szczegółowe omówienia formuł wyborczych: większościowych, proporcjonalnych i mieszanych, z przytoczeniem prezentowanych przez doktrynę ich zalet i wad.

Po przeczytaniu tej partii monografii nasuwa się pytanie, czy Autor słusznie zamieszcza dość obszernie omówienia – wszak powszechnie dostępne w cytowanych przez niego opracowaniach – bądź też wyjaśnia istotę i genezę pewnych instytucji, które wydają się powszechnie znane. Np. sięga do genezy systemu proporcjonalnego (s. 86), przypomina – za M. Chmajem

i W. Skrzydło – historię kształtowania się zasad prawa wyborczego (s. 87) – moim zdaniem można to było uczynić w rozdz. I, wyróżnia podmiotowe i przedmiotowe ujęcie prawa wyborczego, nawiązuje do historii mandatu przedstawicielskiego i przypomina cechy ich modeli (s. 89), przypomina historię *gerrymanderingu* (s. 95), cytuje – za D. Nohlenem i A. Żukowskim – zalety i wady większościowych i proporcjonalnych systemów wyborczych. Po zastanowieniu się dochodzę do wniosku, że nadmiar wiedzy nie szkodzi. Osoby zaznajomione z tą tematyką ugruntuja swoją wiedzę, a inni ją nabędą.

W dalszej części rozdziału II Waldemar Wojtasik analizuje również wpływ formuł wyborczych na funkcje wyborów. Wskazuje, że funkcja selekcji elit, realizowana w formule większościowej, nie zapewnia proporcjonalności politycznej reprezentacji okręgu wyborczego, a na poziomie całego kraju prowadzi do nadreprezentacji dużych ugrupowań i podreprezentacji mniejszych (albo całkowitego ich braku). Wybory większościowe pozwalają natomiast na wzmocnienie funkcji kontrolnej i sprzyjają realizacji funkcji egzekwowania odpowiedzialności politycznej. System większościowy, szczególnie z jednomandatowymi okręgami wyborczymi, sprzyja także realizacji funkcji programowej. Z kolei system ten nie jest korzystny do realizacji funkcji odtworzenia obrazu opinii publicznej. Autor przyznaje, że wybory większościowe zdają się sprzyjać wyłanianiu stabilnej większości rządowej bardziej niż proporcjonalne, choć – trafnie zaznacza – niejednokrotnie formuły proporcjonalne prowadzą do wyłonienia bardziej stabilnych rządów, niż to się dzieje przy zastosowaniu zasad większości (szczególnie bezwzględnej). Formuła proporcjonalna wpływa z kolei na realizację funkcji selekcji elit politycznych. Nieco w inny sposób realizuje się w niej funkcja kontrolna, gdyż formuła ta pozwala nie tylko na spersonalizowaną, lecz również na partyjną kontrolę rządzących. W przypadku funkcji programowej wybory proporcjonalne sprzyjają tworzeniu programów generalnych, mających ogólne postanowienia i odniesienia. System proporcjonalny lepiej też służy wykreowaniu w wyniku wyborów obrazu opinii publicznej oraz generalnie nie jest sprzyjający wyłanianiu stabilnej większości, która będzie zdolna do utworzenia rządu. Są również funkcje, które są realizowane wręcz w taki sam sposób w obu formułach – np. funkcja przeniesienia na przedstawicieli prawa do decydowania w imieniu obywateli (ss. 109–114).

Sporo treści przeznaczył Autor również na analizę społecznego wymiaru funkcji wyborów (zachowania wyborcze), wyborczych modeli kontinuum identyfikacji politycznej (diada lewica – prawica osadzona w wielu obszarach interpretacyjnych) oraz interpretację pojęcia statystycznie średniego obywatela i średniego wyborcy (ss. 115 – 139).

Rozdziały od III do VI stanowią meritum pracy i udzielają odpowiedzi na kwestie określone tytułem monografii. Rozdział III skupia się na wyborach parlamentarnych i ich funkcjach po 1989 r. (pomimo tego Autor i tak – zgodnie z zapowiedzianym wymiarem temporalnym badań – systematycznie nawiązuje do wyborów kontraktowych z dnia 4 czerwca 1989 r.), rozdział IV ukazuje elekcje na urząd prezydenta RP w kontekście realizowanych przez nie funkcji, rozdział V opisuje i analizuje elekcje samorządowe, a rozdział VI dotyczy wyborów do Parlamentu Europejskiego.

Bliższe zaprezentowanie dokonanej przez Waldemara Wojtasika w tych rozdziałach analizy nie jest raczej możliwe w tak krótkiej recenzji. Należy jednak zasygnalizować, że w każdym z rozdziałów w częściach dotyczących omówień wyborów konkretnych organów (jeszcze bez analizy ich funkcji) Autor ukazuje sytuację polityczną istniejącą przed ich zarządzeniem oraz krótko charakteryzuje regulacje obowiązujących w tym czasie ustaw wyborczych. Koncepcja ta jest ze wszech miar słuszna, gdyż pozwala – np. w odniesieniu do wyborów parlamentarnych – zrozumieć potrzebę ich wcześniejszego przeprowadzenia (1991, 1993 i 2005 r.).

Wśród funkcji realizowanych – w mniejszym lub większym zakresie – przez wybory do Sejmu i do Senatu Waldemar Wojtasik w rozdziale III zaprezentował: 1) funkcję przeniesienia prawa do decydowania w imieniu obywateli (s. 164), 2) selekcji elit politycznych (s. 166), 3) legitymizacyjną (s. 171), 4) kontroli rządzących (s. 172), 5) egzekwowania politycznej odpowiedzialności (s. 173), 6) programową, 7) wyrażania woli wyborców (s. 176), 8) odtworzenia obrazu opinii publicznej (s. 177). Oczywiście tylko sygnalizuję treść tych funkcji i miejsce ich analizy, bez odnoszenia się – jak uczynił to Autor – do komentowania różnic w stopniu ich realizacji przez wybory do pierwszej i drugiej izby parlamentu (Waldemar Wojtasik często używa pojęcia izby niższej i wyższej, co – przyznaję – nie w pełni akceptuję).

W rozdziale IV Autor, mając zwyczaj nawiązywania do historii, przypomina tryb wyłaniania głowy państwa w okresie II RP, w 1947 r. oraz wy-

bór przez Zgromadzenie Narodowe W. Jaruzelskiego w dniu 19 lipca 1989 r. Wcześniej dość wnikliwie informuje o pozycji prezydenta w parlamentarnym i prezydenckim systemie rządów (ss. 197 – 203). Na stronie 214 znajdujemy bardzo trafne – moim zdaniem – spostrzeżenie, że w modelu parlamentarno-gabinetowym bezpośredni wybór prezydenta niesie ze sobą wyższy poziom symbolicznego przeniesienia prawa do decydowania w imieniu obywateli niż wybór parlamentu. Dzieje się tak dlatego, że ten drugi wybór cechuje się kreacją władzy zawierającą w sobie większy pierwiastek partyjnych i partykularnych interesów. W rozdziale tym poddane zostały analizie następujące funkcje: 1) selekcji elit politycznych (s. 216), 2) legitymizacyjna (s. 219), 3) zapewnienia kontroli rządzących oraz egzekwowania politycznej odpowiedzialności – te dwie funkcje Autor rozpatruje łącznie, poczynając od s. 224, 4) programowa (s. 227), 5) wyrażenia woli wyborców (s. 229), 6) odtworzenia obrazu opinii publicznej (s. 230). Interesujące – a zarazem wskazujące na dużą docieklivość badawczą – jest spostrzeżenie Autora (s. 232), który przyznając, że trudno jest mówić, aby wybory prezydenckie wprost realizowały funkcję wyłaniania stabilnej większości rządowej, proponuje jednak przeprowadzenie badań celem ustalenia, czy wybory te są czynnikiem systemowej stabilizacji organów władzy wykonawczej, czy też doprowadzają raczej do destabilizacji i wzrostu poziomu ich skonfliktowania.

W rozdziale V obrazującym funkcje wyborów samorządowych Waldemar Wojtasik zaznacza, że specyfika tych wyborów wynikająca z ich społecznego usytuowania oraz mnogości organów, których dotyczą, sprawia, że funkcje przez nie realizowane mogą być osadzone w nieco odmiennym kontekście analizy niż pozostałe elekcje. Swoista depolityzacja elekcji samorządowych, szczególnie na niższych niż sejmiki województw szczeblach, inaczej sytuuje rolę partii, odrębnie definiuje areny rywalizacji politycznej, a także odmiennie traktuje wymiar personalny polityki (s. 253 i n.). Na s. 254 Autor, wypowiadając się w czasie teraźniejszym, stwierdza m.in., że „wyborca [...] może spotkać się w wyborach do rad gmin zarówno z ordynacją (chodzi raczej o system – uwaga – Ł.B.) większościową, jak i proporcjonalną”. Sądzę, że dla jasności wywodów należało użyć czasu przeszłego lub (np. w przypisie) zasygnalizować, że Kodeks wyborczy z 2011 r. wprowadził system większościowy dla wyboru wszystkich rad gmin niebędących miastami na prawach powia-

tu. W rozdziale tym analizie poddane zostały następujące funkcje: 1) selekcji elit politycznych (s. 258 i n.), 2) legitymizacyjna (s. 266 i n.), 3) zapewnienia kontroli rządzących oraz egzekwowania politycznej odpowiedzialności (s. 268 i n.), 4) programowa (s. 27 i n.), 5) wyrażania woli wyborców (s. 272), 6) odtwarzania obrazu opinii publicznej (s. 273 i n.), 7) wyłaniania stabilnej większości rządzącej (s. 276 i n.). Omawiając tę ostatnią funkcję, Autor słusznie zaznacza, że jest ona odmiennie realizowana na poziomie gminnym niż w przypadku powiatów i województw, co wynika z faktu, że na poziomie gminnym nie tylko rady, lecz także organy wykonawcze wyłaniane są w drodze wyborów. Uważam, że dla ścisłości rozważań należało jednak zaznaczyć, że nie zawsze musi tak być (czego dowodzi praktyka powyborcza). Art. 11 ustawy z 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta przewidywał (a potwierdzają to przepisy Kodeksu wyborczego), że rada gminy może dokonywać wyboru wójta bezwzględną większością głosów (gdy nie został zarejestrowany żaden kandydat lub gdy zarejestrowano tylko jednego kandydata, lecz w wyborach nie uzyskał bezwzględnej większości głosów).

Bardzo ciekawą część monografii stanowi treść VI – ostatniego już – rozdziału, w którym Autor ukazuje funkcje realizowane do – jak sam podkreśla (s. 8) – najnowszego zjawiska w polskiej przestrzeni wyborczej – Parlamentu Europejskiego. Zaznacza, że wybory do tego organu w sposób znaczący różnią się od innych procedur, prowadzących do realizacji zasady przedstawicielstwa politycznego, a następnie ukazuje różnice między wyborami parlamentarnymi a wyborami do PE (s. 283). Jak można było przypuszczać, nie pomija omówień wspólnych zasad przeprowadzania wyborów do tego organu określonych Decyzją Rady w Akcie o powszechnych wyborach bezpośrednich z dnia 20 września 1976 r. oraz stosownych regulacji ordynacji wyborczej do PE z 2004 r. Po zaznaczeniu, że wybory do PE w najszerszym wymiarze spełniają funkcje charakterystyczne dla wyborów do parlamentów krajowych, ukazuje odmienny sposób i stopień owej realizacji w odniesieniu do funkcji: 1) kreacyjnej (s. 293 i n.), 2) legitymizacyjnej (s. 294 i n.), 3) programowej i wyrażania woli wyborców (s. 296 i n.), 4) egzekwowania odpowiedzialności politycznej rządzących (s. 299 i n.), 5) selekcji elit politycznych (s. 301 i n.), 6) odtwarzania obrazu opinii publicznej (s. 308 i n.).

Pracę zamyka imponujący wykaz przytaczanej literatury, indeks osób, spis zamieszczonych tabel i wykresów.

Reasumując, chcę z całym przekonaniem podkreślić, że monografia Waldemara Wojtasika stanowi bardzo cenny wkład w rozwój polskiej psefologii, przyczyniając się do zwiększenia zrozumienia specyfiki procesów wyborczych. Jest to aktualnie jedyne politologiczne od dawna oczekiwane kompleksowe opracowanie, dokonujące interpretacji funkcji realizowanych przez wybory przeprowadzane do wszystkich organów pochodzących z powszechnej elekcji. Ze względu na zaprezentowaną przez Autora dużą wiedzę oraz wykazaną umiejętność wnikliwej analizy zachodzących zjawisk społecznych i politycznych, a także omówień różnorodnych instytucji wyborczych, opracowanie to nabrało cech swoistego leksykonu wyborczego, stanowiącego wyśmienite źródło informacji, do którego sięgać mogą nie tylko bezpośrednio zainteresowani tematyką funkcji, lecz także i innymi instytucjami polskiego prawa wyborczego. Uważam, że powinna być to obowiązkowa lektura dla wszystkich parlamentarzystów (w tym europosłów), ekspertów parlamentarnych, radnych rad wszystkich szczebli, aparatu wyborczego, nie wspominając nawet o politologach i konstytucjonalistach. Jestem przekonany, że monografia ta na stałe zagości w wykazach bibliograficznych przygotowywanych prac dyplomowych, dysertacji doktorskich i rozpraw habilitacyjnych z zakresu prawa wyborczego.

Co równie ważne, pozycja ta nie zamyka drogi do prowadzenia dalszych badań. Oczekujemy więc, że odpowiedzią na jej ukazanie się będzie monografia konstytucjonalisty obrazująca funkcje wyborów tym razem z pozycji prawniczej.

Łukasz Buczkowski
Wyższa Szkoła Prawa i Administracji
Przemysł–Rzeszów